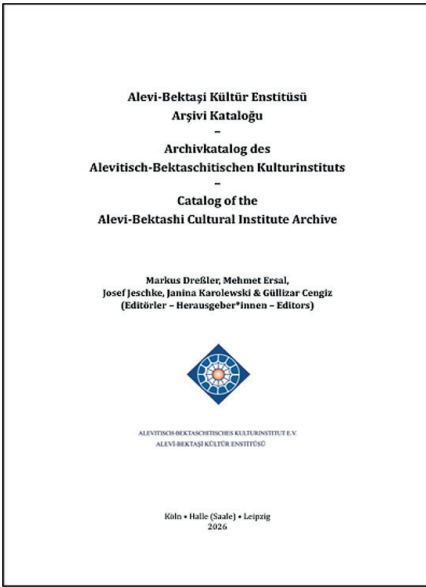

Dreßler, Markus; Ersal, Mehmet; Jeschke, Josef; Karolewski, Janina & Cengiz, Gülizar (Ed.) (2026). *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu / Archivkatalog des Alevitisch-Bektaschitischen Kulturinstituts / Catalog of the Alevi-Bektashi Cultural Institute Archive*. Köln-Halle (Saale)-Leipzig: Alevitisch-Bektaschitisches Kulturinstitut e.V. / Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü. 315 Sayfa. ISBN: 978-3-96670-303-1.

Melisa ÖZTÜRK *

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu, Alevilik-Bektaşîlik araştırmaları açısından önemli bir kurumsal çalışmanın ürünü olarak 2026 yılında yayımlanmıştır. Markus Dreßler, Mehmet Ersal, Josef Jeschke, Janina Karolewski ve Gülizar Cengiz editörlüğünde hazırlanan katalog; Köln, Halle ve Leipzig merkezli ortak bir emeğin sonucu olarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Türkçe, Almanca ve

* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, melissaozturk1999@gmail.com, ORCID: 0009-0005-1094-8094.

İngilizce başlıklandırma düzeniyle hazırlanan eser, farklı ülkelerden araştırmacıların yararlanabileceği kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Katalog, Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi'nde yer alan veriyi sistemli biçimde tanıtan bir başvuru eseridir. "Takdim", "Önsöz" ve "Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi: Tarih, Envanter ve Kullanım" başlıklı giriş bölümlerinin ardından eser; "Basma Eserler", "El Yazmaları", "Ses-Görüntü-Video Kayıtları" ve "ABK Kurumsal Arşivi" bölümleriyle devam etmektedir. Bu yapı, arşiv verisinin türlerine göre sınıflandırılmasını sağlamak ve araştırmacılar için kullanışlı bir yol haritası sunmaktadır.

Eser, arşivde bulunan materyalleri tanıtan teknik bir katalog niteliği taşıırken Alevi-Bektaşî hafızasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından da güçlü bir anlam kazanmaktadır. Katalogda yer alan basılı eserler, dergiler, yazmalar, ses kayıtları, video kasetleri, fotoğraflar, kurumsal belgeler ve şahsi arşivlerden gelen materyaller; Alevi-Bektaşî düşünce, inanç ve kültür dünyasının yazılı, sözlü, görsel ve işitsel boyutlarını bir araya getirmektedir.

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'nün kurumsal geçmişi, 30 Mayıs 1997 tarihinde Prof. Dr. Irène Mélikoff'un Onursal Başkanlığı'nda başlayan bir hizmet anlayışına dayanmaktadır. Kuruluşundan itibaren Alevilik-Bektaşîlik alanında bilimsel, kültürel ve inançsal faaliyetler yürüten Enstitü; toplantılar, yayınlar, projeler ve çalıştaylar aracılığıyla Alevi-Bektaşî toplumuna ve akademik literatüre katkılar sunmuştur. Köln Poller Kirchweg'de bulunan merkez ofis ve ihtisas arşivi ile Hausen/Wied Malberg'de yer alan Kadıncık Ana Dergâhı, kurumun faaliyetlerini somutlaştıran iki önemli mekân olarak öne çıkmaktadır.

Katalogun "Takdim" bölümünde Güllizar Cengiz, Enstitü'nün kuruluş düşüncesini Alevi-Bektaşî Yol'unun ilim, insan sevgisi ve kültürel sorumluluk anlayışıyla ilişkilendirir. Bu bölümde arşiv fikrinin kişisel hatıralar, inançsal miras ve bilimsel sorumluluk duygusu etrafında şekillendiği görülmektedir. Derviş Baba'nın muhabbet ortamlarından Prof. Dr. Irène Mélikoff'un yönlendirici etkisine uzanan süreç, Enstitü'nün arka planını kurumsal bir tarih anlatısı içinde bırakmaz; onu aynı zamanda bir hafıza yolculuğu hâline getirir. Böylece katalog, arşivin hangi ihtiyaçtan, hangi kayıdan ve hangi duyarlılıktan doğduğunu da okuyucuya aktarır.

Alevi-Bektaşî topluluklarının tarihsel süreçte yaşadığı baskılar, göçler, toplumsal dönüşümler ve kurumsal görünmezlik, yazılı ve sözlü mirasın korunmasını zorlaştırmıştır. Ocaklarda, dergâhlarda, şahsi arşivlerde ve ailelerde kutsal emanet duyarlılığıyla saklanan birçok belge zamanla kaybolma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi, söz konusu birikimin güvenli bir zeminde toplanması, korunması ve araştırmacıların kullanımına açılması bakımından büyük bir işlev üstlenmektedir.

Alevilik-Bektaşîlik alanında tarihsel arka planı anlamak, sözlü kültürün dayandığı yazılı mirası görünür kılmak ve birincil kaynaklara ulaşmakla mümkündür. Alevi-Bektaşî topluluklarının hafızası uzun yıllar sözlü aktarım, ritüeller, aile içi emanetler ve ocak merkezli bilgi kanalları üzerinden taşınmıştır. Bu aktarım biçimlerini destekleyen yazılı belgeler, yazmalar, defterler, şecereler, icazetnameler ve cönkler de geniş bir birikim oluşturmaktadır. Katalog, bu birikimi düzenli biçimde araştırmacıların dikkatine sunması bakımından alandaki önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Arşivin dikkat çeken yönlerinden biri, farklı şahsi ve kurumsal koleksiyonları aynı çatı altında buluşturmasıdır. Envanter; Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Kurumsal Arşivi, Güllizar Cengiz Arşivi, Mehmet Yaman Dede Arşivi, Yazma Eserler Arşivi, Haydar Ercan Dede Baba Arşivi, Prof. Dr. Ali Yaman Arşivi, Gürkan Özen Halife Baba ve Berrin Özen Anabacı Arşivi, Mehmet Temren Halife Baba Arşivi, Ayhan Aydın Arşivi, Miyase İlknur Arşivi, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Arşivi Kopyası ve Şahkulu Sultan Dergâhı Arşivi Kopyası gibi farklı kaynak gruplarından oluşmaktadır. Katalogda yer alan bu koleksiyonlar, arşivin gelişime açık yapısını da göstermektedir. Enstitü bünyesindeki bazı arşivlerin tasnif ve tanıtım çalışmaları sürmekte, ilerleyen katalog çalışmalarında yeni verilerin araştırmacıların erişimine açılması planlanmaktadır. Bu durum, arşivin tek bir kişi, ocak ya da kurum çevresinde sınırlanamayacak kadar geniş bir içerik alanına yayıldığını ortaya koymaktadır.

Arşiv envanterinde orijinal el yazmaları, ritüel kayıtları, etkinlik belgeleri, bilimsel toplantı kayıtları, çalıştay ve mülakat kayıtlarını içeren dijital veriler, video kasetleri, ses kayıtları, Farsça, Arapça ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış belgeler ile binlerce basılı eser yer almaktadır. Bu çeşitlilik, Alevi-Bektaşî çalışmalarında kaynak anlayışını genişleten önemli bir imkân sunmaktadır. Alan araştırmaları çoğu kez sözlü anlatılar, ritüel pratikleri ve yazılı metinler arasında kurulan ilişki üzerinden ilerlemektedir.

Katalog, farklı türdeki veriyi bir arada görme ve bu kaynaklar arasında bağlantı kurma olanağı sağlamaktadır.

Katalogda “Basma Eserler” bölümü Eren Cengiz, Sevda Albayrak, Melisa Öztürk ve Okan Kaya tarafından hazırlanmıştır. Bu bölüm, arşivde yer alan kitap, dergi ve benzeri matbu veriyi araştırmacıların erişebileceği biçimde sınıflandırmaktadır. Alevilik-Bektaşılık, tasavvuf, İslam tarihi, ocaklar, ritüeller, edebiyat, halk bilimi, tarih ve kültür araştırmaları bakımından önemli bir kaynak zemini sunan basma eserler, araştırma süreçlerinde ilk başvuru noktalarından birini oluşturmaktadır. Bölümün katalogda geniş bir yer kaplaması, arşivin yazılı literatür bakımından sahip olduğu birikimi göstermektedir.

“El Yazmaları” bölümü Janina Karolewski, Mehmet Ersal ve Ali Yaman tarafından hazırlanmıştır. Bu bölüm, katalogun en dikkat çekici kısımlarından biridir. Yazma eserler, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin tarihsel sürekliliğini ve yazılı kültürle kurduğu bağı gösteren temel belgelerdir. Buyruklar, cönkler, icazetnameler, şecereler, erkân metinleri ve benzeri kaynaklar; inanç dünyasının kavramlarını, ritüel düzenini, ocak ilişkilerini ve aktarım biçimlerini anlamak için büyük değer taşımaktadır. Bu yönüyle el yazmaları bölümü, Aleviliğin sözlü kültür çerçevesi içinde daraltılmasına karşı güçlü bir belge zemini sunmaktadır.

“Ses, Görüntü ve Video Kayıtları” bölümü, arşivin yaşayan hafıza boyutunu görünür kılmaktadır. Bu kısımda cemler, muhabbetler, bilimsel toplantılar, televizyon programları, alan araştırmaları, etkinlik kayıtları ve farklı ritüel pratiklere ait görsel-ışitsel veriler yer almaktadır. Bu veriler, araştırmacıya yazılı metinlerle birlikte ses, beden, mekân, icra ve topluluk hafızasını izleme imkânı vermektedir. Böylece katalog, Alevi-Bektaşî inanç sistemini icra edilen, hatırlanan ve aktarılan canlı bir hafıza alanı olarak görünür kılar.

“ABK Kurumsal Arşivi” bölümü ise Enstitü’nün kuruluşundan bugüne yürüttüğü faaliyetlerin belgesel karşılığını sunmaktadır. Bilimsel toplantılar, kültürel etkinlikler, inançsal faaliyetler, saha çalışmaları, proje kayıtları, yazışmalar, yayınlar ve dergi arşivi bu bölümün kapsamını oluşturmaktadır. Böylece katalog, geçmişe ait mirası tanıtmakla yetinmeyip Enstitü’nün kendi kurumsal kimliğini de araştırmacıların dikkatine sunmaktadır. Bu bölüm, Avrupa’daki Alevi-Bektaşî sivil toplum yapılanmasının kurumsallaşma sürecini izlemek isteyen araştırmacılar için ayrıca değer taşımaktadır.

Katalogun önemli taraflarından biri de arşiv kullanımına dair kuralları açık biçimde ortaya koymasındır. Arşiv kamuoyuna ve araştırmacılara açık olmakla birlikte, başvuru sürecinde araştırma konusu, incelenmek istenen materyaller ve kurumsal bilgiler talep edilmektedir. El yazmaları, ses, görüntü ve video gibi materyallerin kullanımı; veri koruma, kişilik hakları, telif, yayın izni ve ilgili toplulukların söz hakkı dikkate alınarak düzenlenmektedir. Bu yaklaşım, arşivin bilimsel erişime açılırken etik sorumluluğu da gözettiğini göstermektedir.

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu, Yönetim Kurulu Başkanı Güllizar Cengiz'in öncülüğünde Enstitü'nün arşivi koruma, düzenleme ve erişime açma yönündeki temel iradesi etrafında şekillenen ve Türkiye ile Almanya'dan akademisyenler, uzmanlar ve gönüllülerin katkılarıyla ortaya çıkan ortak bir çalışmadır. Bu süreçte İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Ersal, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali Yaman, Leipzig Üniversitesi'nden Prof. Dr. Markus Dreßler ve Hamburg Üniversitesi'nden Dr. Janina Karolewski bilimsel katkı sunarken, arşiv verilerinin değerlendirilmesi, koleksiyonun kütüphanecilik ölçütlerine göre kaydedilmesi ve kırılgan medya taşıyıcılarının dijitalleştirilmesi aşamalarında farklı uzmanlık alanlarından yararlanılmış, Saksonya-Anhalt Üniversite ve Eyalet Kütüphanesi bünyesindeki Orta Doğu, Kuzey Afrika ve İslam Araştırmaları Uzmanlık Bilgi Servisi aracılığıyla Dr. Josef Jeschke'nin katkısı ile Köln Üniversitesi Beşeri Bilimler Veri Merkezi'nden Felix Rau ve Anke Debbeler'in teknik desteği sürecin ilerlemesinde önemli rol oynamış, uygulama aşamasında ise Eren Cengiz'in organizasyonel katkılarıyla birlikte Sevda Albayrak, Melisa Öztürk ve Okan Kaya katalog verilerinin hazırlanması, sisteme aktarılması ve dijitalleştirme çalışmalarına destek vermiştir; böylece Enstitü'nün arşiv birikimi geniş bir iş birliği ağı sayesinde kamuya açık bir katalog hâline getirilmiş, çalışma aynı zamanda Prof. Dr. Markus Dreßler'in yürütücülüğünde Leipzig'deki Saksonya Bilimler Akademisi bünyesinde sürdürülen Alevi topluluklarının etno-tarihine ilişkin akademi projesiyle bağlantılı olarak Leipzig, Hamburg, Köln ve Saksonya-Anhalt merkezli akademik ve teknik iş birliklerinin bir örneğini oluşturmuş ve 2026 yılında yayımlanarak dijital ortamda araştırmacıların erişimine açılmıştır.¹

Katalog çalışmasının tanıtımı için 21 Mayıs 2026 tarihinde çevrim içi bir panel düzenlenmiştir. "Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu Tanıtım Paneli" başlıklı toplantı Zoom üzerinden gerçekleştirilmiş; panelin moderatörlüğünü Prof.

1 Katalog için bk. <https://opendata.uni-halle.de//handle/1981185920/125101>

Dr. Ali Yaman üstlenmiştir. Panelde Prof. Dr. Markus Dreßler, Prof. Dr. Mehmet Ersal, Dr. Janina Karolewski ve Güllizar Cengiz konuşmacı olarak yer almıştır. Bu isimlerin katalog çalışmasının editöryal, akademik ve kurumsal boyutlarında doğrudan görev alan kişiler olması, paneli tanıtım toplantısı olmanın yanında katalog sürecinin arka planını açıklayan bir değerlendirme zemini hâline getirmiştir.

Panel, farklı ülkelerden yaklaşık yüz kişiye ulaşan geniş bir katılımı takip edilmiştir. Katılımcı profili; katalog editörleri, hazırlık sürecinde görev alan araştırmacılar, teknik ekip üyeleri, akademisyenler, inanç önderleri, sivil toplum temsilcileri, Avrupa'daki Alevi kurumlarıyla ilişkili kişiler, genç araştırmacılar ve konuya ilgi duyanlardan oluşmuştur. Bu çeşitlilik, katalog çalışmasının akademik çevrelerin gündemine girdiğini ve Alevi-Bektaşî toplumu içinde de güçlü bir karşılık bulunduğunu göstermektedir. Böylece panel, akademi, inanç alanı, sivil toplum ve gönüllü emek çevrelerini bir araya getiren ortak bir hafıza buluşmasına dönüşmüştür.

Tanıtım paneli, katalog çalışmasını kitap sayfaları içinde kalan bir yayın olmaktan çıkararak tartışılan, tanıtılan ve araştırmacıların dikkatine sunulan bilimsel bir etkinliğe dönüştürmüştür. Toplantıda arşivin oluşum süreci, kataloglama emeği, koleksiyonların niteliği, dijital erişim imkânı ve gelecek yıllarda yapılacak güncellemeler hakkında bilgi verilmiştir. Bu çerçevede katalog, yeni arşivlerin tasnif edilmesiyle gelişmeye devam edecek yaşayan bir proje olarak tanıtılmıştır.

Panel, Alevilik-Bektaşîlik alanında çalışan araştırmacılar arasında arşiv bilincinin güçlenmesine de katkı sunmuştur. Arşivler, akademik üretim için temel dayanaklarından biridir. Bir alanın kaynakları korunmadığında, o alanın tarihi ve hafızası parçalı kalır. *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu*, bu parçalı hafızayı toplama, düzenleme ve bilimsel çalışmalara açma amacı taşımaktadır. Panelde bu amacın konuşmacılar ve katılımcı çevreler tarafından sahiplenilmesi, kataloğun akademik ve toplumsal değerini görünür kılmıştır.

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu, Alevilik-Bektaşîlik alanında çalışan araştırmacılar için güçlü bir kaynak haritası sunmaktadır. Katalog sayesinde araştırmacı, hangi arşivde hangi tür verilerin bulunduğunu görebilmekte, basılı eserlerden el yazmalarına, kasetlerden kurumsal belgelere kadar geniş bir veri alanına yönlenebilmektedir. Bu durum, alan çalışmalarında sıkça karşılaşılan kaynak dağınıklığını azaltan bir işleve sahiptir. Özellikle Alevi-Bektaşî ocakları, dergâh çevreleri, Babagan Bektaşîliği, Avrupa'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklar, göç,

ritüel, müzik, sözlü tarih, yayıncılık ve kurumsallaşma gibi konular üzerinde çalışacak araştırmacılar için katalog önemli bir başlangıç noktasıdır.

Bu katalog, Alevilik-Bektaşılık alanında yazılı kültür ve sözlü kültür arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeye de katkı sunmaktadır. Uzun süre Alevilik-Bektaşılık çalışmalarında sözlü aktarım vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Ancak arşivde yer alan yazmalar, belgeler, şecereler, icazetnameler, defterler, cönkler ve basılı eserler, Alevi-Bektaşî topluluklarının güçlü bir yazılı mirasa sahip olduğunu göstermektedir. Sözlü gelenek ile yazılı kayıt, birbirini dışlayan iki alan olarak görülmemeli; birbirini besleyen iki hafıza kanalı olarak okunmalıdır. Katalog, bu noktada sözlü icra ile yazılı kayıt arasındaki geçişleri takip etme imkânı sağlamaktadır.

Eserin hazırlanışında ortak emek belirgin biçimde hissedilmektedir. Editörler ve bölüm yazarları dışında, dijitalleştirme, veri girişi, teknik altyapı, danışmanlık ve arşiv düzenleme süreçlerinde birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Bu bilgi, katalog çalışmasının arkasında akademik hazırlık süreciyle birlikte teknik, kurumsal ve dijital arşivcilik boyutlarının da yer aldığını göstermektedir. Bu nedenle eser, arşivcilik ilkeleri ile Alevi-Bektaşî hafızasını birleştiren çok yönlü bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi'nin korunma koşulları da katalog bağlamında dikkat çeken konular arasındadır. Arşiv, özel arşivlere ilişkin standartlar dikkate alınarak düzenlenmiş; yazma eserler, ses ve video kasetleri, evraklar ve basılı eserler için özel saklama sistemleri oluşturulmuştur. Isı, nem, yangın ve güvenlik gibi unsurların gözetilmesi, arşiv verisinin uzun vadeli korunması açısından önemlidir. Bu koşullar, arşivdeki verinin gelecek kuşaklara sağlıklı biçimde aktarılması için güçlü bir zemin oluşturmaktadır.

Katalogda yer alan veri, Alevi-Bektaşî araştırmalarında farklı çalışma alanlarına açılabilir niteliktedir. El yazmaları inanç metinleri ve erkân düzeni üzerine çalışacak araştırmacılara; ses ve video kayıtları ritüel icra ve sözlü tarih alanında çalışacaklara; basma eserler literatür ve yayın tarihi bakımından inceleme yapacaklara; kurumsal arşiv ise Avrupa'daki Alevi-Bektaşî örgütlenmesini ele alacak araştırmacılara zengin bir kaynak zemini sunmaktadır. Bu bakımdan katalog; tarih, halk bilimi, dinler tarihi, sosyoloji, antropoloji, müzikoloji, edebiyat ve arşivcilik gibi farklı alanlar için kullanılabilir bir rehber niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu*, Alevi-Bektaşî hafızasının kayıt altına alınması, korunması, sınıflandırılması ve araştırmacıların erişimine açılması bakımından tarihî bir adım niteliğindedir. Bu eser, kişisel arşivlerde, ailelerde, ocak çevrelerinde ve kurumsal yapılarda muhafaza edilen dağınık durumdaki veriyi bilimsel yöntemlerle düzenleyerek alana yepyeni ve sağlam bir kaynak zemini kazandırmaktadır.

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'nün yirmi sekiz yıllık emeğiyle vücuda gelen bu çalışma, sivil toplum kuruluşlarının kültürel mirasın korunması noktasında üstlenebileceği rolün en somut kanıtıdır. Bir STK'nın kurumsal iradesiyle, şahsi arşivleri bir araya getirip sistemli bir şekilde kataloglaması hem kapsamı ve içeriği itibarıyla hem de bu denli geniş çaplı bir projenin bir sivil toplum kuruluşu tarafından hayata geçirilmesi bakımından dünyada bir ilktir. 21 Mayıs 2026 tarihinde gerçekleştirilen tanıtım paneli ile akademik dünyaya sunulan bu çalışma, sadece "Yol"un hafızasını kayıt altına alma iradesini yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda diğer sivil toplum kuruluşları için de metodolojik bir örneklik ve kaynak teşkil etmektedir. Bu yönüyle eser, kaybolma riski taşıyan belleğin muhafazasına yönelik güçlü bir çağrı ve araştırmacılar için verimli bir davet niteliğindedir.

Kaynakça

DREßLER, Markus; ERSAL, Mehmet; JESCHKE, Josef; KAROLEWSKI, Janina ve CENGİZ, Gülizar (Ed.) (2026). *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Arşivi Kataloğu / Archivkatalog des Alevitisch-Bektaschitischen Kulturinstituts / Catalog of the Alevi-Bektashi Cultural Institute Archive*. Köln-Halle (Saale)-Leipzig: Alevitisch-Bektaschitisches Kulturinstitut e.V. / Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü.